

Els refugiats de la guerra civil a Santa Perpètua de Mogoda

Per Glòria Campoy Collado, Sara Duran Campoy
i Montse Ribot Garcia

Al llarg de tota la guerra civil moltes persones, afins o no a la República, que intentaven fugir del conflicte bèl·lic i marxar cap a la rereguarda, es van refugiar en terres catalanes. Molts (nens, dones o avis) van ser evacuats de forma obligada per salvaguardar la població civil dels bombardejos i les ofensives de les forces franquistes.

Inicialment, amb protecció del govern, van traslladar els nens, avis i dones cap al Llevant i, posteriorment, el destí va ser Catalunya. Altres persones, per iniciativa pròpia, van realitzar el mateix camí, però van sortir de les seves terres en família i amb els seus mitjans.

Fer la història dels refugiats que van venir a protegir-se a Santa Perpètua implica investigar, al mateix temps, els refugiats que van arribar a Mollet del Vallès, perquè molts d'aquests últims evacuats van ser traslladats al casal del marquès de Comillas de Mogoda, malgrat que, econòmicament, eren responsabilitat de l'Ajuntament veí.

Els dos grans problemes que s'havien de solucionar per poder mantenir els refugiats que arribaven a Catalunya eren l'alimentació i l'allotjament. Es van multiplicar les lluites internes en el govern per tal de ser responsables d'aquests temes tan transcendents i difícils. Els sindicats van ser els primers de fer-se'n responsables i van lluitar amb els organismes d'ideologia propera al PSUC. Esquerra Republicana, en la figura d'Antoni M. Sbert, va posar fi a aquestes rivalitats i va donar estabilitat al govern i va organitzar racionalment el tema dels refugiats.

A nivell municipal, el proveïment d'aliments va ser el tema que va desestabilitzar els ajuntaments de Mollet i Santa Perpètua creant crisis de govern contínues. Les rivalitats per aconseguir el poder en aquest tema es van produir entre els sindicats, Unió de Rabassaires i Esquerra.

Santa Perpètua va ser un dels pobles més solidaris de tot Catalunya respecte a la recepció i l'allotjament de refugiats. Malgrat tot, la majoria de les persones grans del poble actualment sols recorden l'acolliment dels refugiats aragonesos a la majoria de les cases del poble durant l'any 1938. Una tasca tan dura i difícil com aquesta es va realitzar durant tota la guerra al casal de Mogoda, un lloc massa llunyà perquè el tinguessin present els habitants del poble.

Història de l'arribada de refugiats a Santa Perpètua

L'organització catalana de l'allotjament i alimentació de refugiats va tenir un conjunt de fases que es diferenciaven pels diferents decrets i lleis que van variar l'organització d'aquest tema, creant organismes de la Generalitat diferents. Però a Santa Perpètua van ser clau una sèrie de dates que impliquen uns fets transcendents en la vida del poble:

- **12 de desembre de 1936:** primera arribada registrada de refugiats a Mogoda.
- **Novembre de 1937:** conversió del refugi de persones evacuades de Mogoda en Colònia infantil.
- **Març de 1938:** arribada d'un gran contingent d'aragonesos que es van allotjar en cases del poble de Santa Perpètua.

La guerra es va iniciar a Andalusia oriental i Extremadura. Inicialment, la majoria dels evacuats van ser destinats a Madrid.

Catalunya, doncs, en uns primers mesos de descontrol i caos, es va caracteritzar pels pocs refugiats que rebé. Tot i això, en ser els primers, les institucions públiques sempre els van tractar molt bé, oferint-los articles i serveis que ajudessin la seva estada en un indret totalment aliè. Se'ls allotjava en hotels, i eren tractats com a hostes. A l'article de La Vanguardia "Los niños aragoneses acogidos en Barcelona" del 26 de setembre de 1936 es descriu aquesta situació: *"Han sido albergados momentáneamente en el Hotel Ritz 520 niños llegados de los pueblos reconquistados por la "Columna Durruti". Los pequeños han llegado con sus maestros. Después de alimentados y aseados convenientemente han ido a los cines de esta ciudad. También han visitado el Parque de la Ciudadela. Los pequeños aragoneses serán repartidos en colonias por distintos pueblos de Costa Brava."* La mateixa notícia s'especifica uns dies més tard al mateix diari: *"El representante de la CNT explica: los 600 niños aragoneses están en Cataluña sanos y salvos. El Sindicato de Transporte les ha puesto a su disposición un grupo de autobuses. El de Alimentación les ha dispuesto los salones del Ritz. El Sindicato de Profesiones Liberales ha enviado 20 maestros. El sindicato de Espectáculos les ha ofrecido sesiones de cine. Están reposando en la Costa Brava en diferentes colonias en grupos no mayores de 100 personas."*

L'allotjament dels refugiats era competència de la Generalitat i aquesta va crear el 17 d'octubre de 1936 el *Comitè Central d'Ajut als Refugiats* per solucionar aquest problema. La CNT va ser l'encarregada d'organitzar els Comitès d'actuació més ràpida i urgent: Proveïments i Refugiats. El seu funcionament va ser molt irregular. La situació d'urgència del moment va suposar que moltes institucions oficials i humanitàries col·laboressin en aquesta tasca de repartiment d'aliments sense organització, amb redundàncies i amb zones sense abastiment. La Conselleria de Proveïments va servir un percentatge petit dels aliments necessaris i es van haver de fer compres sense recursos oficials.

A poc a poc, aquesta situació va resultar insostenible i va ser imprescindible allotjar els refugiats en cases particulars. En aquests moments van conviure amb les famílies del domicili i van compartir amb ells el dinar. La preocupació per l'alimentació passa de les entitats públiques a les institucions familiars. Malgrat tot, Proveïments havia de subministrar els aliments de racionament a cada un dels municipis i això va comportar nombrosos problemes. Alguns ajuntaments van fundar menjadors col·lectius i es van haver de preocupar per tal de subministrar aquests aliments. Malgrat això, els comerciants havien de completar aquesta dieta subministrant llet, verdures fresques i fruita. Els ajuntaments donaven uns vals als refugiats per tal que es dirigissin als comerços per aconseguir aquests aliments. Els comerciants acumulaven els vals i redactaven les factures amb periodicitat variable. Els ajuntaments devien pagar aquestes factures i passaven els rebuts a la Conselleria de Proveïments per tal que els els pagués.

Santa Perpètua no va rebre persones d'altres zones de la Península en els primers mesos de guerra.

Entre la tardor de 1936 i la primavera de 1937, les tropes rebels prossegueixen el seu avanç i aconseguixen encerclar Madrid, i es produeix així el segon èxode de refugiats des de la capital d'Espanya a terra catalana. Com que les tropes franquistes realitzaven il·limitades ofensives contra Madrid i la població començava a tenir problemes d'alimentació, la solució més adient es centra en l'evacuació de tots els habitants de la capital. Com a resposta a tal èxode, es presenta la necessitat que els pobles petits comencin a participar en les evacuacions:

“Con motivo de la evacuación total de Madrid, el Comité Central de Ayuda a los Refugiados ha publicado una

alocución repartida por todos los pueblos de Cataluña para que se conozca la trascendencia de los problemas que plantea el éxodo de miles de personas que han tenido que abandonar sus hogares en busca de amparo. La situación ha obligado a las autoridades de Madrid a organizar la evacuación forzada y total de la población civil.

A los catalanes os decimos que se debe ayudar para que nuestra tierra sea su hogar y los catalanes su familia.

Organizaciones, partidos y sindicatos deben conseguir que todos los refugiados pasen por el control de este Comité Central¹”.

El 6 de novembre de 1936 es publica a La Vanguardia l'article “¿Qué se hará con los refugiados?” on es reflexiona:

“Los refugiados que continúan llegando son, principalmente, campesinos de Andalucía y Extremadura. Son la imagen de la derrota, de los pueblos hundidos, vidas destrazadas, con familias lanzadas a la indigencia buscando refugio. A estas víctimas no se las puede abandonar. Barcelona les ofrece alojamiento y alimentación. Aparecen dudas sobre si Barcelona puede atender a todos los que van llegando. Es muy difícil cortar estas corrientes inmigratorias. ¿Vendrán también los aragoneses a los que están socorriendo las milicias catalanas? Hay que ir pensando en lo que puede hacerse para resolver el problema de los refugiados. Muchos de ellos, aptos para el manejo de las armas, podrán alistarse. Pero, ¿y los otros? Quizá podrían ser ocupados en las labores del campo catalán donde faltan brazos.”

Pel fet de pensar que la guerra era un fet temporal i per la poca mobilització de persones refugiades (comparada amb la dels propers anys) d'aquest moment inicial del conflicte bèl·lic, les institucions van gastar els diners que van creure necessaris per auxiliar els nouvinguts. Es van succeir els decrets per destinar milions de pessetes a camps com el proveïment i el material (armes, transport...) per a la guerra. A l'octubre ja es publica un decret republicà concedint un crèdit extraordinari de dos milions de pessetes al pressupost ja establert de despeses “*per a tota classe d'atencions que originin al Comitè de refugiats el compliment de tots els fins que té encomanats²”.*

1. La Vanguardia. “Consejería de Sanidad y Asistencia Social”, 12 de febrer de 1937.

2. Gaceta de Madrid: Diario oficial de la República. Decret 291, 17 d'octubre de 1936

En veure que el nombre de refugiats que es dirigien a la rereguarda anava augmentant, es va haver de perfeccionar l'organització del tema dels refugiats. Al Decret de 18 d'octubre de 1936 al Departament de Proveïments es crea el Consell de Gastronomia, que es cuida de tota l'alimentació, inclosa la de Beneficència que afecta als refugiats. El Consell està format per 4 representants d'UGT i 4 de CNT. El Consell envia un percentatge de queviures setmanals d'acord amb el nombre de refugiats del municipi.

Poc temps després, el 28 de novembre de 1936 es crea l'Oficina Administrativa del Comitè Central d'Ajut als Refugiats per solucionar els problemes de transport, allotjament, proveïments, alimentació, sanitaris, de vestir, estadístics, de filiació i d'informació. Actuarà a les immediates ordres del Comitè Central, però la ideologia predominant entre els membres d'aquesta institució és la del PSUC.

A l'Acta de la reunió del Comitè Central d'Ajut als Refugiats del 28 de desembre de 1936 ja queda clar que amb els següents contingents de refugiats el seu allotjament ha d'estar a comarques. Els refugiats que arriben a Barcelona capital i es queden no estan en pisos col·lectivitzats sinó que s'intenten introduir en famílies o s'allotgen a l'Estadi de Montjuïc, on van arribar a viure milers de refugiats. A les grans institucions de Barcelona es creen grups nombrosos d'evacuats que es traslladen en transport públic (preferentment tren) a altres localitats, creant expedicions molt nombroses.

Arribada dels primers refugiats a Mogoda

Quan va esclatar el conflicte bèl·lic el marquès de Comillas va marxar d'Espanya. La seva casa de Santa Perpètua va patir l'espòli. A l'Acta del Ple municipal de Santa Perpètua de 20 d'octubre de 1936 es confirma que el Comitè del poble ofereix la finca Mogoda a la Generalitat per si volen destinar-la a hospital de convalescència o altra finalitat. Mogoda es va convertir en una de les instal·lacions del Consell de Gastronomia i, posteriorment, del Comitè d'Avituallament com a refugi de persones evacuades de zones en guerra. Cap d'aquestes organitzacions governamentals es va cuidar de fer cap tipus d'obres en aquesta instal·lació per fer habitacions ni ampliar els elements sanitaris. Això vol dir que els refugiats que van anar arribant es van acomodar en les diferents estances de la família noble o els seus treballadors. Cadascú va aconseguir els materials

imprescindibles per dormir i mantenir la seva sanitat. El castell del marquès de Comillas va ser expropiat pel Departament de Governació i Assistència Social al desembre de 1936. Durant la guerra civil, la casa va ésser utilitzada com a refugi per acollir centenars de famílies que provenien del front.

Les primeres llistes de refugiats que es conserven (desembre de 1936) no es van realitzar amb paper oficial pautat (com passarà posteriorment) sinó que els noms dels refugiats estan escrits en paper amb el segell del marquès de Comillas.

El 27 de novembre es rep a Granollers una expedició de refugiats madrilenys, dels quals, un grup de 136 serà traslladat a Mollet. En aquesta població l'allotjament de refugiats era competència de l'Ajuntament, i l'encarregat de solucionar els problemes derivats d'aquest tema era el conseller d'Assistència Social de Mollet. Els dirigents d'aquesta població segueixen una política d'allunyament del nucli urbà de gran part d'aquest contingent de nousvinguts per causa de la guerra. Alguns d'aquests refugiats són dirigits a torres col·lectivitzades del barri de Can Calet de Sant Fost (26 persones) i altres van ser destinats a Mogoda. En concret, d'aquest grup, 60 persones van marxar cap a Santa Perpètua.

Segurament, els refugiats arribats a Mollet i redireccionats al casal de Mogoda es van trobar en aquesta destinació amb altres refugiats que es corresponien administrativament com a refugiats de Santa Perpètua. Però d'aquests, no en tenim cap notícia oficial.

Els refugiats arribats a Mollet a partir del 13 de desembre de 1936 marxen, en la seva majoria, de Mogoda tres mesos més tard (març de 1937). Es desconeixen els motius d'aquesta estada tan temporal, però aquests refugiats no apareixen en els llistats posteriors.

La població que forma part d'aquesta onada migratòria compleix força el prototipus general de refugiats que van crear les diferents institucions que tenien poder sobre aquest tema: dones, nens i avis que eren evacuats, en aquest cas de la ciutat de Madrid. Es van promoure nombroses campanyes populars a tot l'Estat per tal de col·laborar amb Madrid proporcionant aliments i d'afavorir la sortida de possibles víctimes innocents de la capital. Es concebia que els homes en edat activa havien d'estar al front lluitant per la defensa del territori republicà.

El nombre de dones emigrades de Madrid amb destí a Catalunya que es van allotjar a Mogoda és més gran que el nombre d'homes que hi van arribar. D'entre 27 i 38 anys sols van venir a Mogoda 3 homes, el que significava el 2,2% dels refugiats arribats; i de 21 a 26 anys no va venir cap home.

Poques famílies van marxar de Madrid i dels seus voltants pels seus propis mitjans i van arribar a Barcelona, on van seguir la distribució en pobles que la Generalitat va portar a terme. Per aquest motiu tenim registrat un baix percentatge d'homes en edat laboral i militar al nostre poble.

La majoria de la població (quasi el 60%) arribada a Mogoda en aquesta data està formada per nens i joves. Els centres infantils (hospicis i refugis de nens) que ja existien a Madrid es van evacuar totalment, però el llistat de Mogoda mostra un conjunt de famílies sense el pare. La gran massa social d'aquest grup són els nens en edat d'escolarització, però aquests van viure la guerra sense escola a Catalunya. Fins que no va estar més avançat el conflicte bèl·lic la preocupació educativa no va ser fonamental.

Moltes dones van començar la guerra embarassades i van ser evacuades en aquesta situació; per aquest motiu 5 nens van néixer a Mogoda en aquesta època.

Hi ha molt pocs refugiats en edat de jubilació en aquesta primera gran rebuda de refugiats a Mogoda.

Mogoda és una de les institucions que estan sota el control del Consell de Gastronomia. És aquesta entitat qui subministra el menjar a tots els refugiats. Teòricament, a l'antic castell del marquès de Comillas es situa un menjador popular, però en els llistats no hi ha cap persona responsabilitzada de la cuina (com si hi haurà temps després).

Els ajuntaments també estaven obligats a proveir de targes de racionament a tots els refugiats. Aquestes eren lliurades al cap de família o al delegat responsable de cada refugi. Com que el subministrament oficial d'aliments resultava insuficient, els ajuntaments que tenien competències sobre els refugiats de Mogoda complementaven la dieta de les persones evacuades. A Mogoda l'Ajuntament de Mollet envia verdures i fruites, sobrealimentació per als malalts i tabac. Igualment, es conserven factures d'alimentació pagades per l'Ajuntament de Santa Perpètua del 9 i 24 de desembre de 1936, especialment de llet.

Inicialment, aquests consistoris s'encarregaven de pagar als comerciants les factures dels subministraments proporcionats als refugiats com ara el pa i, posteriorment, aquestes quantitats eren retornades per la Generalitat.

Pagaments de la Generalitat a Mollet del Vallès³ pel subministrament als refugiats de Mogoda	
Data	Pagament als comerciants (racions de pa en pessetes)
Maig 1936	1.200,00
Juny 1936	1.200,00
Juliol 1936	1.300,00
Agost 1936	1.900,00
Setembre 1936	2.200,00
Desembre 1936	3.600,00

A partir del Decret del 17 de gener de 1937, el *Comitè d'Avituallament d'Assistència Social* es va encarregar de subministrar el menjar als refugiats i als menjadors populars. Els hospitals, menjadors populars, refugis i les institucions d'Assistència Social deixen de fer les seves comandes al Departament de Proveïments. Es desarticula per aquest motiu el Consell de Gastronomia creat al DOGC del 20 d'octubre de 1936. Mogoda, a partir del 17 de gener de 1937, és un establiment dependent del Comitè d'Avituallament, secció allotjament i menjadors populars. Els refugiats de Mogoda eren alimentats al menjador col·lectiu del castell col·lectivitzat. En teoria l'alimentació dels refugiats que hi estan allotjats està assegurada per aquesta institució, però els problemes de regularitat continuen. En cas de necessitat, el refugiat demanava l'aliment a l'Ajuntament, i aquesta entitat li donava un val per a bescanviar a l'establiment d'un comerciant. Posteriorment (a vegades molt temps després) l'Ajuntament pagava al comerciant. Així doncs, els ajuntaments van haver d'utilitzar els propis recursos locals per pagar les despeses dels refugiats, i després informar sobre aquesta despesa a la Generalitat. El govern de Catalunya els havia de retornar aquests diners procedents de la República.

3. *Llibre d'actes de Mollet del Vallès, 1936*

De febrer a juny a tots se'ls dona queviures, carbó, roba i sabates. Es subministra llet als malalts, als nens acabats de néixer i als avis; de gener fins a agost de 1937 quasi totes les factures especifiquen el nom dels refugiats que reben la llet, no era un repartiment universal. També es paguen els viatges a Barcelona per visitar el metge.

Les factures per alimentació a Santa Perpètua en aquesta època són contínues: del 28 de gener de 1937 es conserven factures d'aliments del Batalló de la mort de Can Taió; hi ha un conjunt de factures de gener – febrer de 1937 de llet per a Mogoda. També es conserven factures del període gener–març de 1937 de Mogoda per carn, llet i queviures en general. (fig. 1)

Al gener, tal com estipula el Decret de 18 de gener, l'Ajuntament de Mollet va informar als refugiats que residien a Mogoda -però que eren de la seva responsabilitat- que podien comprar queviures amb diners en metàl·lic o demanar un avançament als comerciants i havien de guardar les factures per poder-les cobrar posteriorment. L'Ajuntament de Mollet les va començar a pagar al mes de juny, una vegada la Generalitat va assegurar la seva contribució econòmica després de signar un préstec. Moltes de les factures, principalment de llet i verdures, les va recuperar l'Ajuntament el març de 1938.

A Santa Perpètua de Mogoda hi ha escassa documentació oficial sobre l'organització municipal; aquests documents presenten una informació imprecisa sobre les institucions destinades als refugiats. Es té constància que hi havia una regidoria dintre del govern del municipi que rebia el nom d'Assistència Social, però no es conserven els seus arxius. La regidoria de Proveïments, sota la responsabilitat de CNT, va tenir un funcionament molt irregular.

Les factures pagades pels ajuntaments de Mollet i Santa Perpètua van ser reclamades diverses vegades a la Generalitat.

L'onze de febrer de 1937 es celebra un ple municipal a l'Ajuntament de Perpètua per discutir sobre les despeses d'assistència social dels refugiats, ja que, tot i que no poden deixar de pagar-les, són desorbitades i temen que el Departament no les arribi a cobrir. Per això, s'intenta solucionar el problema creant una comissió per estudiar el cas.

A partir de gener de 1937 es pren consciència de la veritable importància de les conseqüències de la guerra sobre les persones i és per això que comença a ser una preocupació important l'organització dels diferents contingents de refugiats si les tropes franquistes continuen avançant.

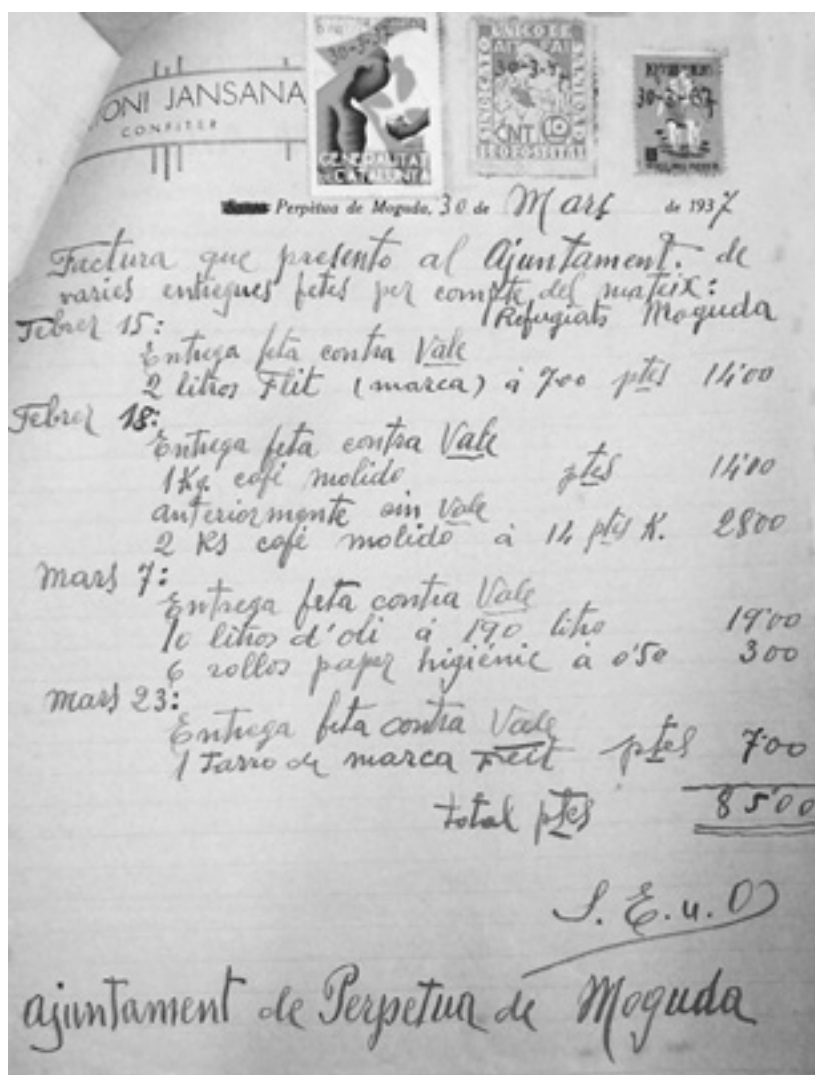

Fig. 1. Recull factures de comerciants per cobrar de la Generalitat. Es poden observar els segells prorefugiats que s'utilitzaven per a aconseguir diners per tal de mantenir els refugiats. (Arxiu Municipal de Santa Perpètua)

Barcelona es va veure envaïda per un col·lectiu de funcionaris i dirigents de diferents governs que van coincidir a la Ciutat Comtal i a qui es van destinar tots els edificis incautats: el govern i funcionaris del Govern Basc, els del Govern de la República i el Govern de Catalunya. Cada un d'aquests governs intenta continuar exercint sobre els seus ciutadans des d'una localització diferent a l'habitual. El Govern Basc continuava legislant, emetia informes i enviava cartes a tots els municipis on vivien conciutadans, creava menjadors i intentava donar aliments als seus.

Sense possibilitat de resposta, a la pròpia ciutat de Barcelona, s'intensifica la política d'evitar que els refugiats s'allotgessin a la Ciutat Comtal i es distribuïssin per les comarques.

El 10 de març de 1937 arriben 60 refugiats en tren a Mollet que continuen la política d'allotjament de refugiats, principalment, a cases de Can Calet (Sant Fost), 37 marxen al castell de Mogoda però són mantinguts per l'Ajuntament de Mollet del Vallès i, en una quantitat inferior, 23 refugiats són allotjats per famílies de Mollet. Els refugiats de Mogoda resideixen durant poc temps en aquest indret, perquè la instal·lació es buida completament pocs mesos després, a l'octubre, per a realitzar-hi obres. A partir de l'1 de maig de 1937, a Mogoda també es van allotjar 15 nois del Tribunal Tutelar de Menors que venien de Madrid.

La Generalitat va establir el percentatge d'un 5% de la població com a màxim de refugiats que podia rebre cada localitat. Mollet ja l'havia sobrepassat el setembre de 1937.

La població que forma part d'aquesta onada migratòria continua complint força el prototipus general de refugiat que van crear les diferents institucions que tenien poder sobre aquest tema: dones, nens i avis que eren evacuats, en aquest cas de la ciutat de Madrid. Aparentment, el nombre de dones que arriben a Mogoda és inferior al d'homes, però gran part d'aquests homes són nens o joves. A Mogoda va arribar un grup de 15 nois, tots de sexe masculí, del *Tribunal Tutelar de Menores* evacuats de Madrid, cosa que fa engrandir el nombre de joves de sexe masculí. Dels 31 homes que viuen a Mogoda, 24 tenen menys de 20 anys. De les 20 dones sols 7 estan a la mateixa franja d'edat menor de 20 anys.

En aquesta onada algunes famílies, més que ante-

riorment, van marxar de Madrid i dels seus voltants pels seus propis mitjans i van arribar a Barcelona, on van seguir la distribució en pobles que la Generalitat va portar a terme. Per aquest motiu tenim un baix, però existent, percentatge d'homes en edat laboral i militar. Aquests homes van decidir emigrar amb la família a altres zones en pau en lloc d'allistar-se a l'exèrcit.

El nombre de nens nascuts durant la guerra ha disminuït una mica respecte a la fase anterior: van néixer dos nens a Mogoda.

Els infants i adolescents signifiquen més del 60 % de la població refugiada en aquests moments. Les diferències entre sexes són poc significatives.

La població en edat adulta i els jubilats impliquen més del 30% restant. En aquest grup (entre 39 i 62 anys) sí que hi ha un major nombre d'homes, cosa que pot resultar sorprenent.

A diferència de la quasi nul·la presència de jubilats de la fase anterior, en aquesta onada migratòria el nombre de jubilats és més elevat, superant força al dels joves.

A l'Acta de la sessió plenària de l'Ajuntament de Mollet del dia 18 de març de 1937 es parla dels refugiats de Mollet que hi ha a Mogoda i la necessitat d'evacuar-los d'aquell lloc perquè s'espera l'arribada de grans contingents de persones. Els refugiats de Mollet a Mogoda no van marxar fins octubre de 1937.

La família de refugiats Gutiérrez Iglesias viu a una de les cases dels treballadors de Mogoda però s'alimenta al menjador de la casa del marquès. No sabem per quin motiu aquesta família va viure tot l'any 1938 al molí de Mogoda.

Segons l'Ordre del *Ministerio de Sanidad y Asistencia Social de la República* d'11 d'abril de 1937 els refugiats allotjats a les cases particulars havien de ser mantinguts pels hostes, però va especificar el que significava "manutenció":

"El concepto manutención quiere decir alimentación en igualdad de condiciones que la familia albergante".

Per primera vegada, en aquest Decret es comunica que les famílies que tinguin refugiats rebran una subvenció de 2 ptes. diàries per refugiat que tinguin. Per això els ajuntaments han d'enviar a la Generalitat resums informatius mensuals dels refugiats que acullen. Els refugiats que viuen a Mogoda no cobraven

aquesta subvenció perquè totes les seves despeses eren subvencionades per alguna institució pública (Comitè d'Avituallament o ajuntaments).

Durant tot l'abril el subministrament alimentari va ser deficient; això ho demostren els problemes amb els refugiats afamats consignats al llibre d'Actes de plens de l'Ajuntament de Santa Perpètua. L'acta de la sessió plenària de l'Ajuntament de Santa Perpètua de 15 d'abril de 1937 inclou una queixa dels veïns perquè els refugiats s'apropen al poble a buscar queviures quan aquests han de ser subministrats per la Conselleria d'Avituallament, que havia d'abonar les factures de jornals i queviures des de feia tres mesos. Es demana l'activació d'aquest cobrament tan endarrerit.

El 18 d'abril de 1937 s'aprova en un Ple de l'Ajuntament de Mollet la sol·licitud d'un crèdit destinat a Proveïments per a l'adquisició d'aliments, possiblement provocada pel problema dels refugiats.

El 20 d'abril de 1937 una nova Acta del llibre de Plens de Santa Perpètua incideix més en el problema de subministrament de Mogoda: de nou els refugiats persisteixen a cercar al poble el menjar i el pa. És imprescindible que la Conselleria d'Avituallament es faci càrrec de les despeses o no se'ls podrà auxiliar més. L'Ajuntament va intentar posar-se d'acord amb el Comitè de Refugiats de Sabadell per resoldre aquest problema. El 29 d'abril, la Comissió d'Assistència Social estableix un segell de 0,10 pessetes a aplicar sobre les entrades de cinemes, de teatres, de futbol i quan les circumstàncies ho aconsellin per tal de vetllar pels infants.

Al Ple del quinze d'abril de 1937 té lloc a Perpètua la Constitució del Comitè Local del Segell Pro Infància, un segell que permetia aconseguir diners per als menuts. Aquell dia es recapten 133 pessetes Pro Madrid, una gallina, un pot de melmelada i dues rajoles de xocolata. A la mateixa sessió, també es parla sobre la impossibilitat de realització dels pressuposts, els quals no poden redactar-se a causa del desconeixement oficial del cost de la manutenció dels refugiats presents i futurs de Mogoda.

A causa de tots els retards de la Generalitat, aquesta s'excusa esmentant que els diners no arriben perquè s'han de demanar a la República, qui no fa una contribució total. Sembla ser que el problema rau en definir les responsabilitats financeres de cada govern. El crèdit, acaba sent la solució i el 22 d'abril de 1937⁴

s'aconsegueix un milió de pessetes. A partir d'aquest moment es comencen a cobrar les factures pendents a cada un dels ajuntaments. El 2 de juny de 1937 es publica un document oficial de la Generalitat que anuncia la possibilitat de concessió de crèdits per a despeses d'assistència a refugiats als ajuntaments. Potser per aquest motiu es paguen al juny totes les factures de proveïments acumulades de gener a juny.

El 29 de juny es crea a la Generalitat el Departament de Governació i Assistència Social sota les ordes d'Antoni M. Sbert. A partir d'aquest moment es reestructura tota la Conselleria i s'anul·len els organismes anteriors. En relació a l'alimentació, el canvi comporta que el 24 de juliol de 1937 es crea el *Servei de Proveïments d'Assistència Social*, per subministrar els aliments als establiments d'Assistència Social, dintre dels organismes de la Conselleria de Governació.

A l'acta del Ple de Mollet del Vallès de 3 juny de 1937 es manifesten les queixes que es reben dels refugiats que l'Ajuntament té a Mogoda pel tracte rebut. Es queixen de l'alimentació però el regidor d'Assistència Social diu que és bona, no es pot fer més. El regidor Ràfols vol enviar una carta al responsable de Mogoda per tal que els infants no puguin sortir sols sense la companyia dels mestres per evitar els danys als camps. (fig. 2)

A Mollet i Santa Perpètua la informació sobre la sanitat dels refugiats és escassa. En algun document del Comissariat hi ha una referència a l'Hospital de refugiats de Mollet del Vallès. El cert és que, segons els Registres de Pagaments de l'Ajuntament de Mollet, de desembre a març de l'any 1937, amb mesos de retard, es registren factures de medicaments per a refugiats sense especificar el nom de qui ho rep. Es paguen factures de receptes a la farmàcia Foz de gener a agost de 1937 (cobrades l'octubre - novembre de 1937). Entre maig i juny de 1937 tenim referència de l'estada d'una refugiada a l'hospital de Granollers i el trasllat de cadàvers de Mogoda. Al juny l'Ajuntament de Mollet paga un certificat de defunció d'un nen de 4 anys, que, justament, havia rebut sobrealimentació els mesos anteriors. (fig. 3)

A l'octubre de 1937 s'internen 2 refugiats en un asil. (fig. 4)

4. DOGC. Departament de Presidència, 22 d'abril de 1937.

Fig. 2. Factura hospitalària de la refugiada de Mollet del Vallès allotjada a Mogoda. Registre de pagament 346 de maig de 1938 (AHMMV - Arxiu Històric Municipal de Mollet del Vallès)

Fig. 3. Factura d'enterrament de refugiats allotjats a Mogoda sense especificar-ne els noms (AMSPM - Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda)

Dos niños muertos por explosión de una bomba

En un local de Santa Perpetua de la Mogoda, habilitado por familias refugiadas, ayer por la tarde dos muchachos subieron a una buhardilla, donde encontraron dos bombas, con las que, ignorando lo que eran aquellos artefactos, se pusieron a jugar. Por efecto de algún contacto violento, una de las bombas estalló, causando la muerte a los dos niños, llamados Aurora y Félix Muñoz, Anguera, de 7 y 5 años de edad.

Al ruido de la explosión acudieron al lugar del suceso los vecinos y guardias de aquella demarcación, trasladando a las desgraciadas criaturas al Hospital.

Fig. 4. La Vanguardia, 17 de juliol de 1937. Aquests nens no estan registrats als llistats que apareixen a l'Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda (AMSPM), ni a l'Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMMV) ni a l'Arxiu Comarcal del Vallès Oriental - Granollers (ACVO).

Al Ple que es celebra el 19 de juliol de 1937 l'Ajuntament informa del cobrament endarrerit de la Generalitat de 4.032, 5.796, 7.530 i 7.936 pessetes en concepte de refugiats del mes de febrer, març, abril i maig d'aquest any respectivament.

Pagaments de la Generalitat a Mollet del Vallès⁵			
Data	Subsidi dels refugiats (pessetes)	Observacions del cobrament	Pagament als comerciants (racions de pa en pessetes)
Gener 1937	7.000,00	Cobrat el febrer	3.000,00
Febrer 1937	4.032,00	Cobrat el 19 d'agost	0
Març 1937	5.796,00	Cobrat el 19 d'agost	3.200,00
Abril 1937	7.530,00	Cobrat el 19 d'agost	4.100,00
Maig 1937	7.936,00	Cobrat el 19 d'agost	5.700,00
Juny 1937	7.929,00	Cobrat el 16 de setembre	4.100,00
Juliol 1937	8.158,00	Cobrat l'11 d'octubre	3.100,00 + 6.740,78
Agost 1937	8.842,00	Cobrat el 2 de novembre	3.100,00 + 9.616,50
Setembre 1937	22.788,00	Cobrat l'1 de desembre	4.100,00 + 1.554,10
Octubre 1937	25.448,00	Cobrat el 15 d'abril	6.000,00
Novembre 1937	21.522,00	Cobrat el 31 de gener	4.800,00

Els subsidis d'aquesta tercera fase no els hem trobat per complet, així que es divisa una clara manca informativa pel que fa al seu pagament.

Pagaments de la Generalitat a Santa Perpètua⁶			
Data	Subsidi dels refugiats (pessetes)	Observacions del cobrament	Pagament als comerciants (racions de pa en pessetes)
Febrer 1937	15.370,00	Cobrat el 19 d'agost	
Març 1937	18.920,00	Cobrat el 19 d'agost	
Setembre 1937	22.788,00	Cobrat l'1 de desembre	4.100,00 + 1.554,10
Octubre 1937	7.228,00	Cobrat el 15 d'abril	6.000,00

5. DOGC. Unificació i Coordinació de les despeses d'assistència a refugiats, 18 de gener de 1937.

6. DOGC. Unificació i Coordinació de les despeses d'assistència a refugiats, 18 de gener de 1937

El Decret de 24 d'agost de 1937 és la llei més important en el tema de refugiats que es va fer durant tota la guerra. Regula tots els apartats de la vida dels refugiats, inclòs el d'alimentació. Es centralitzen totes les prestacions en un únic organisme: el *Comissariat d'Assistència als Refugiats*. El Comissariat va ser l'organisme amb mandat més durador durant tota la guerra.

Es determina que es cedeix l'assistència als refugiats a cada ajuntament, perquè no pot ser una tasca centralitzada a Barcelona, i s'han d'estalviar personal i tràmits burocràtics. A partir d'aquest moment és l'ajuntament de cada municipi el que s'encarrega de l'alimentació a cada zona. El consistori és l'encarregat de cercar els aliments al magatzem central de Proveïments a Barcelona, Granollers, o a qualsevol lloc on li puguin subministrar els aliments.

En el mateix Decret es regula, entre altres moltes coses, l'escolarització obligatòria dels infants refugiats. Aquest és el primer pas per al canvi de naturalesa administrativa de Mogoda.

El Comissariat va iniciar les seves funcions en uns moments difícils per la caiguda de les ciutats del nord d'Espanya, la pujada dels preus dels aliments, la reducció del racionament, etc.

En aquest mateix Decret es detalla la definició de la persona que es considera refugiada: *persones que, sense ésser combatents o varons sans majors de 25 anys i menors de 45 hagin hagut de canviar de residència a causa de la guerra, no sent hostils al règim i no estant acollits per un familiar i mancats de mitjans de subsistència*. Per aquest motiu, deixen de cobrar el subsidi els homes entre 25 i 45 anys i/o que estiguin treballant.

El 24 d'agost de 1937, una vegada la Generalitat ha recuperat el poder i ha limitat l'activitat revolucionària de la CNT, coincidint amb el govern de Sbert i l'eliminació del Comitè d'Avituallament, Mogoda passa a dependre de l'Ajuntament de Santa Perpètua. Aquest es converteix en un gran problema per al consistori ja que s'han de mantenir 52 persones a Mogoda i, en breu s'espera l'arribada d'un gran contingent de refugiats. Tres dies després de la publicació del gran Decret, el 27 d'agost de 1937, el ja desaparegut Comitè d'Avituallament encara no havia pagat les despeses produïdes a Mogoda i demanava a l'Ajuntament

de Santa Perpètua factures que provessin les despeses realitzades. L'1 de setembre es va fer una recollida exhaustiva de factures d'aliments consumits els mesos anteriors i pagats per l'Ajuntament.

La tendència de la Generalitat és recomanar l'allotjament de refugiats en cases particulars i no en grans institucions per tal que siguin les famílies les que es facin càrrec de la manutenció dels nousvinguts.

A partir d'agost de 1937 fins a febrer de 1939 sembla que la distribució de llet i queviures per part de l'Ajuntament de Mollet va ser universal i no sols per als malalts, inclosos els refugiats que residien a Mogoda. De gener a novembre de 1937 es conserven factures de carn per als refugiats de Mollet (de setembre a novembre amb nombrosos subministradors).

L'avenç implacable de les tropes franquistes es reflectí clarament en nous allaus de refugiats, els quals van coincidir amb el pitjor moment moral de la societat republicana. Aquests contingents d'evacuats es distingeixen dels anteriors per dues causes: la primera recau en el lloc d'origen dels refugiats, ja que aquests comencen a no ser d'una zona concreta sinó a procedir de diverses zones en un mateix moment cronològic (Madrid, Cantàbria, Astúries i el País Basc són els principals llocs de procedència); i la segona es centra en la problemàtica originada, ja que comencen a escassejar articles de primera necessitat i és deficient l'organització en general per part de les administracions. Comença a evidenciar-se un clar descontrol econòmic que s'afegeix a les tensions entre el refugiats i la població.

El 28 d'agost de 1937 arriba a Mogoda un grup de 113 nous refugiats, principalment del nord d'Espanya, dependents administrativament de l'Ajuntament de Santa Perpètua, que es sumen als 52 refugiats de Mollet que ja hi havia (37 +15 del Tribunal tutelar). En total hi ha 164 persones alimentades en aquests moments per l'ajuntament de Santa Perpètua. Aquests refugiats marxen durant el novembre de 1937 perquè Mogoda es converteix en una colònia infantil a partir d'aquest moment.

La població que forma part d'aquesta onada migratòria continua complint força el prototipus general de refugiats que van crear les diferents institucions que tenien poder sobre aquest tema: dones, nens i avis que eren evacuats, en aquest cas del nord de la Península

(99 dels 113 nous nats). Per primera vegada, entre les fases d'evacuació de refugiats analitzades anteriorment, les dones són quasi el doble dels homes arribats.

Aquests refugiats van ser evacuats de la zona del front Nord (País Basc, Astúries i Cantàbria) quan la derrota era imminent. Per aquest motiu van ser transportades famílies senceres en vaixell, principalment, cap a França. Sols 7 refugiats d'aquest contingent són de la zona Centre i 7 més provenen de la zona Sud.

A nivell català, en aquesta època, el percentatge d'homes joves refugiats que no s'integraven a la milícia devia ser força alt perquè el 24 d'agost d'aquest any es va redactar el Decret que regula la definició definitiva de refugiat i determina aquelles persones desplaçades que tenen dret a subvenció econòmica i les que no. El percentatge d'homes joves (en edat militar) instal·lats a Mogoda és superior a etapes anteriors, malgrat que sigui inferior al nombre de dones i sumi una quantitat poc significativa.

El nombre de nens i joves continua sent la xifra majoritària del conjunt dels refugiats, però ha disminuït una mica respecte a onades anteriors.

El nombre de nens nascuts a Santa Perpètua en aquesta època és molt inferior a les etapes anteriors. A les onades precedents les mares embarassades ja ho estaven abans de començar la guerra. A partir de l'agost de 1937 els nens que neixen són de mares que s'han quedat embarassades durant la guerra. En tot conflicte la taxa de natalitat baixa. Del conjunt de refugiats d'agost de 1937 a Mogoda va haver-hi 3 naixements.

El percentatge de persones adultes refugiades ha anat creixent progressivament des de la primera fase de persones traslladades.

A partir d'agost, quasi totes les mencions que es fan al llibre d'Actes de l'Ajuntament de Mollet del Vallès són problemes financers basats en el retard del cobrament dels subsidis de la Generalitat. A Mollet, a l'Acta Plenària de 2 de setembre de 1937 es comenta que el problema d'Assistència Social s'ha agreujat. Es menciona que és necessari un contacte amb Santa Perpètua pels refugiats a Mogoda, no sabem si per problemes d'aliments o de disciplina.

El 30 de setembre de 1937, Santa Perpètua rep una carta del Comissariat confirmant que a partir del Decret del 24 d'agost de 1937 Mogoda passa a dependre de l'Ajuntament. Dos mesos més tard, ja

l'1 de novembre, es fa un acte de lliurament simbòlic de la institució. El 12 d'octubre del mateix any es va confirmar de nou que els refugis i menjadors populars passaven a dependre dels ajuntaments, com els magatzems de queviures. Teòricament Mogoda inicia així el seu camí cap a la municipalització com antic refugi, però s'estava negociant la nova catalogació de la institució com a "colònia" o "granja - escola". Les colònies de refugiats depenien del Comissariat.

Entre el 16 d'octubre i el 8 de desembre de 1937 es conserven nombrosos vals signats per l'Ajuntament de Santa Perpètua per tal que els refugiats de Mogoda anessin a buscar aliments als comerços a càrrec de l'Ajuntament. El 3 de novembre de 1937 s'estableix el racionament de pa i es marca a cada forn de Santa Perpètua la distribució a realitzar. (fig. 5)

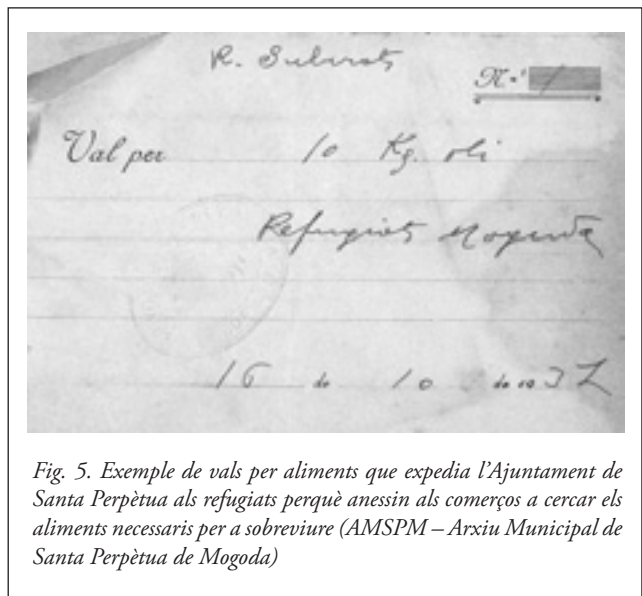

Fig. 5. Exemple de vals per aliments que expedia l'Ajuntament de Santa Perpètua als refugiats perquè anessin als comerços a cercar els aliments necessaris per a sobreviure (AMSPM – Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda)

Mogoda es converteix en una colònia infantil (novembre de 1937)

El novembre de 1937, passa a ser un moment crític per als republicans. Les tropes franquistes els guanyen terreny i la presència de refugiats a la rereguarda creix a mesura que passen els mesos, sobretot a Catalunya. El 6 de novembre es publica per Decret que no només els refugiats treballadors deixarien de cobrar el pagament de dues pessetes (a causa dels salaris de l'ofici) sinó que també ho farien els pensionistes; jubilats; mullers o fills d'empleats, de funcionaris d'agents d'ordre públic o d'oficials de l'exèrcit; i familiars de persones que tenen recursos. Per qualificar totes aquestes per-

sones s'obre una investigació. A partir d'aquests moments els llistats oficials de refugiats afegeixen el camp d'informació sobre les pagues que cobra directament el refugiat o la que rep el seu cònjuge.

La transformació del qualificatiu de Mogoda de refugi a colònia és més una deducció "de facto" que una informació oficial:

- Al novembre de 1937 es produeixen obres a Mogoda i les ve a inspeccionar el propi comissari de la Generalitat. S'instal·len lavabos, dutxes i una cuina. Les factures d'aquestes obres van ser pagades pel Comissariat. Qualsevol reforma d'un refugi o colònia estava molt reglamentada, ja que al DOGC d'11 de juliol de 1937 s'informava que els responsables dels establiments d'Assistència Social havien de demanar permís a la Direcció General d'Assistència Social per a realitzar qualsevol obra als establiments. S'havia de presentar inventari de l'utillatge i del mobiliari dels establiments. Igualment havien de realitzar un pressupost anual. A les comarques, els caps dels establiments havien de dirigir-se als comissaris delegats de la Generalitat i realitzar les mateixes activitats anteriors.

A la mateixa visita oficial l'Ajuntament de Santa Perpètua demana autorització a la Conselleria de Proveïments de la Generalitat per a poder adquirir queviures per al sosteniment d'aquests refugiats. En teoria, aquesta institució va ser dependent de l'Ajuntament a partir del Decret de 24 d'agost i passa a ser-ho del Comissariat en aquests moments. (fig. 6)

- Quasi bé tots els refugiats que hi havia a Mogoda abans de les obres, administrativament adscrits a Mollet o a Santa Perpètua, marxen al novembre de 1937.

- A partir de novembre, la majoria de refugiats que apareixen als llistats oficials de la institució són nens que tenen més de 14 anys que no pertanyen al Tribunal de Menors. A la visita del dia 11 de novembre de 1937, el propi comissari d'Assistència Social de la Generalitat comunica que, en breu, arribaran grups de refugiats de 14-16 anys amb els seus mestres i auxiliars.

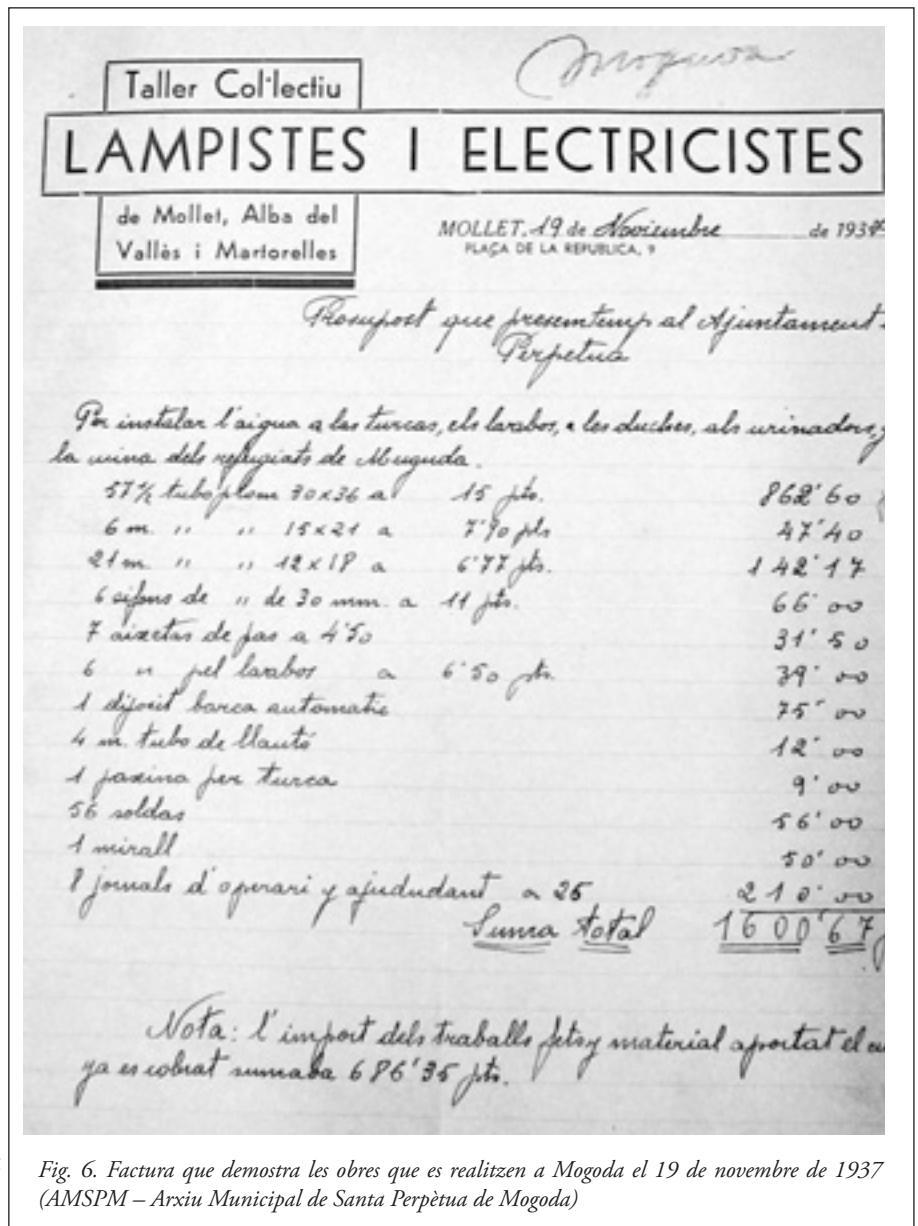

Fig. 6. Factura que demostra les obres que es realitzen a Mogoda el 19 de novembre de 1937 (AMSPM – Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda)

- Els cobraments que rep l'Ajuntament de Santa Perpètua disminueixen en gran quantitat. És molt possible que els nens no cobrin subsidi.
- A l'Arxiu Nacional de Catalunya hem trobat nombroses peticions d'allotjament de refugiats nens acollits en refugis de tot Catalunya per a traslladar-se a Mogoda. Aquests documents especifiquen la denominació de "Colònia Apel·les Mestres" a la nova entitat. Alguna està datada al febrer de 1938 com, per exemple, la de Teodoro Crespo García.(fig. 7)

No hem trobat cap document de Santa Perpètua que es refereixi a Mogoda com a colònia o granja -escola, sols com a refugi.

Les colònies creades durant la guerra civil eren situades en palaus, cases de camp, hotels i balnearis que, en la majoria dels casos havien estat abandonats o estaven sota la propietat d'institucions públiques (després de possibles col·lectivitzacions). Els noms que els atribuïen, ajudaven a reconèixer la seva afiliació pedagògica, ideològica o política: "Pau Iglesias", "Giner de los Ríos"... Les colònies eren entitats que s'encarregaven d'allotjar i instruir els infants. La finalitat d'aquestes institucions educatives continuava fixant-se en instruir els nens des d'un punt de vista experimental i moral, però també s'intentava buscar l'allunyament de la guerra. Amb els horaris s'intentava barrejar l'ensenyament, els hàbits de vida quotidians i el lleure per formar millor els infants. Pedagògicament, els mètodes que s'aplicaven per ensenyar seguien els conceptes de l'Escola Nova, inspirats en el contacte amb la naturalesa.

Corroborava el fet que Mogoda s'ha convertit en una colònia que, a partir de novembre de 1937, apareixen als llistats un conjunt de persones adultes i també refugiades que exercien un ofici a Mogoda, entre els quals es distingeixen: un director, un ajudant de director, dones de la neteja, cuineres, mestres i infermeres. Aquests oficis són propis d'un centre escolar, on a part d'educar, es vetlla per la sanitat dels infants. Dos refugiats de Mogoda van arribar a la instal·lació el març de 1937 i són els únics que no van marxar a l'octubre perquè es queden treballant com a vigilant i cuiner. Es conserven els rebuts de la seva setmanada. L'objectiu principal de la Granja - Escola Apel·les Mestres no és l'ensenyament tradicional, perquè dels 16 professionals que hi treballen sols un és mestre. Entre els treballadors també hi ha un pagès i un pastor, fet que corrobora el contacte amb la natura dels alumnes.

Fig. 7. ANC; Comissariat d'Assistència als Refugiats. Exemple de petició d'escolarització a la Granja -Escola Apel·les Mestres (Mogoda)

Aquesta nova instal·lació s'anomena Apel·les Mestres en honor a l'escriptor (es va dedicar a la poesia, la cançó de caire popular, la narrativa i el teatre) i dibuixant català que va morir la matinada del 19 de juliol de l'any 1936, quan començaven els tirotejos pels carrers de Barcelona. Moltes de les seves cançons van ser musicades per compositors molt importants.

Amb les obres es va condicionar l'edifici senyorial com a casa d'acollida de gran capacitat, transformant els salons en habitacions amb gran nombre de lliteres, construint dutxes col·lectives, millorant la cuina, fent un menjador comunitari i moblant tota la instal·lació de forma pràctica i simple.

El mateix 11 de novembre de 1937⁷, dia de la visita del comissari, el conseller d'Assistència Social de l'Ajuntament de Santa Perpètua demana al de Finances una nova exacció municipal per a atendre les despeses del sosteniment de refugiats. Aquestes són elevadíssimes i la subvenció de dues pessetes no arriba a compensar-les. El segell a la carta de racionament (com els de Pro Infància) es presenta com la solució.

7. Llibre d'Actes de Santa Perpètua, 11 de novembre de 1937

El 26 de novembre comencen a arribar els 65 nois refugiats entre 13 i 17 anys que provenen de diferents refugis i albergs de la província de Barcelona, però que han nascut en múltiples zones de la geografia espanyola. No està registrat si aquests nois eren orfes. Tots han fet una petició de plaça per escolaritzar-se en aquest centre.

Al llarg del mes de novembre també arriba el personal que va viure i treballar a Mogoda. No està consignada la data de marxa de totes aquestes persones.

El 2 de desembre de 1937 l'Alcaldia de Santa Perpètua envia una carta al Comitè de dissolució del Comitè d'Avituallament per reclamar el cost de les factures emeses del 15 febrer al 15 d'abril de 1937 que encara no s'han cobrat. A Santa Perpètua, el 7 de desembre

de 1937 es redacta una carta al president de la Comissió liquidadora de la Conselleria d'Avituallament per a reclamar novament les factures de gèneres subministrats del 15 de febrer al 15 d'abril de 1937, les quals s'han reclamat nombroses vegades i no s'ha rebut el seu pagament. La relació de despeses per pa, carn, llet, carbó i varis ascendeix a 2.364,05 pessetes i especifica el comerciant del poble que ho ha subministrat⁸.

Entre gener i febrer de 1938 arriben 38 alumnes més a la Granja - Escola Apelles Mestres (Mogoda) amb les mateixes característiques que els alumnes anteriors. En molts d'aquests casos, a la petició de plaça a l'entitat s'afegeix un certificat mèdic que permet la seva admissió.

8. Ple de Santa Perpètua, 7 de desembre de 1937.

Juan Ellaurri, residente en Castillo La Florida, Perpetua de Moguda (Barcelona), el de su esposa Juana Zoco.

Fig. 8. La Vanguardia del 12 de desembre de 1937. Peticions d'informació que realitzaven les famílies per mitjà de la premsa. Sobre aquestes persones no es guarda informació a l'Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda.

Pagaments de la Generalitat a Santa Perpètua			
Data	Subsidi dels refugiats (pessetes)	Observacions del cobrament	Pagament als comerciants (racions de pa en pessetes)
Novembre 1937	1.290,00	Cobrat el 15 d'abril	4.800,00
Desembre 1937	4.340,00	Cobrat el 15 d'octubre (38)	
Gener 1938	4.840,00	Cobrat el 15 d'octubre (38)	
Febrer 1938	3.920,00	Cobrat el 15 d'octubre (38)	
Març 1938	3.534,00	Cobrat el 9 de juliol	

Perpetua de Moguda 10% Honor de 1938

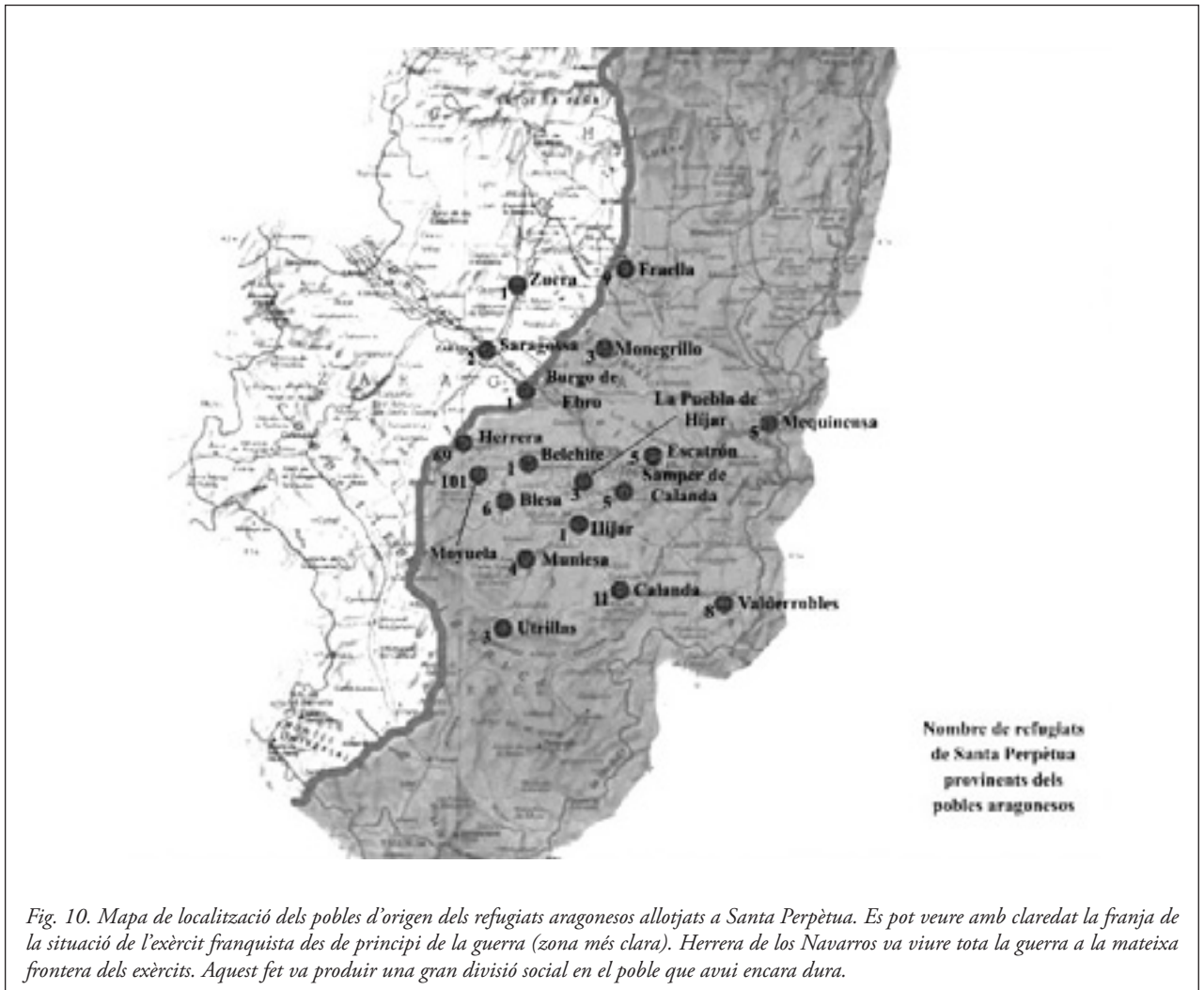
Sr. COMISSARIA D'ASSISTENCIA SOCIAL PRO REFUGIATS. DEBE:

Mes	Dia		Precio	Pesetas	Cts.
		Resumen de Facturas pagadas por a aquesta Conselleria de Provoiments per quoviuores al Refugi d'APEL-LES MESTRES.			
I2	5	Factura de Josep Sirvent		104	50
I2	12	" " "		66	50
I2	19	" " "		66	50
I2	26	" " "		59	85
I	2	" " "		59	85
I2	3	Un rebut " "		191	95
II	12	Factura de Ramón Més		434	75
I	1	" " "		114	75
II	10	" de Juan Soler		34	20
II	12	" " "		87	40
I2	31	" " "		77	90
I2	14	" de Ramón Subirato		168	-
II	27	" de Magin Jansona		12	50
I2	15	" de Foliu Oriol		27	50
I2	1	" de Vicens Roca		51	80
I	1	" " " "		168	15
Son Total Pesetas S. E. U. O.				1723	10

V. B.º L. ALCAIDE
[Signature]
 El Secretario
[Signature]

Fig. 9. Factura pagada pel Comissariat a l'Ajuntament de Santa Perpètua per tal de sufragar les despeses realitzades en alimentació. Aquest document menciona el nom "Apel-les Mestres", però el denomina refugi (AMSPM – Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda).

El poble de Santa Perpètua es converteix en refugi per a 365 aragonesos (març de 1938)

El front d'Aragó es va mantenir fix des del principi de la guerra fins al març de 1938. Durant aquests dos anys sols es van realitzar a la zona batalles concretes per a la consecució de diverses ciutats com Belchite. A aquelles poblacions on el front i la sensació de perill entre dos bàndols va ser constant durant aquest llarg període de temps la divisió social que es va produir encara comporta problemàtiques en el s. XXI, 70 anys després.

El març de 1938 l'avanç nacional a l'Aragó va ser definitiu i implacable. Tots els pobles situats al bà-

dol republicà van ser evacuats obligatòriament per tal d'impedir morts civils. Van sortir de les seves cases totes les famílies completes, no sols els nens, dones i avis. (fig. 11)

Els habitants d'aquests pobles van fugir de casa seva deixant el municipi buit i van marxar per dues rutes principalment, caminant o amb alguns animals, fins creuar l'Ebre, on un mitjà de transport (principalment el tren) els va portar fins a Barcelona. Durant tot el camí van rebre els bombardejos de les tropes franquistes i, per aquest motiu les famílies es van dispersar.

Fig. 11. La Vanguardia, 12 de març de 1938.

Una vegada a la Ciutat Comtal van ser allotjats en grans institucions i, després eren distribuïts als pobles de comarques, segons les localitats d'origen. A Santa Perpètua, principalment, es van refugiar aragonesos de Moyuela i Herrera de los Navarros.

L'any 1938 va protagonitzar la gran avinguda de persones refugiades, especialment de l'Aragó, quasi duplicant la població catalana en temps de guerra. A partir del 3 de març de 1938 van arribant a Perpètua un conjunt de 365 refugiats, especialment aragonesos (262), amb algú provinent de la zona Centre (21), de Lleida (9), de la zona Nord (31), del Llevant (18) o de la Zona Sud (15), que s'instal·len en cases particulars. Aquests refugiats aragonesos van provenir principalment de dos pobles d'Aragó: Moyuela d'on van arribar 101 refugiats i d'Herrera de los Navarros d'on en van venir 69.

Una de les refugiades a Santa Perpètua que no va venir d'Aragó era María Blánquez Garrido. Va néixer a Almeria, però la guerra l'estava passant a Tremp perquè el seu marit treballava a la Fecsa. Va viure a casa d'un metge a la Rambla amb les seves filles Leonor (molt malalta) i Elvira. Aquesta noia va començar a servir en aquesta casa i després va marxar a Barcelona. Les seves altres filles, Nieves, Fermina i Encarnación, vivien a un garatge a la població.

Catalunya va fer una tasca molt dura però molt solidària; la població autòctona va obrir les portes de casa seva a una població que venia turmentada per la guerra. Santa Perpètua, població de 2.227 habitants durant la guerra, estava mantenint uns 119 refugiats infantils a Mogoda amb els seus responsables i 365 al poble, el que va significar conjuntament un 30 % de la població autòctona, sense comptar el Batallón de la Muerte que va viure fins l'any 1938 a Can Taió. (fig. 12)

El problema de l'allotjament a Catalunya va ser molt greu i es van haver de prendre nombroses mesures per solucionar-ho. El 3 d'agost de 1938, el Departament de Governació i Assistència Social, es va apropiat d'un conjunt de finques per allotjar refugiats. Entre aquestes finques, es troba la finca "Marquès de Güell" a Santa Perpètua. Els responsables del Comitè es van encarregar de distribuir els refugiats a moltes de les cases de Santa Perpètua. Diuen que a les famílies amb ideologia més conservadora o amb economia més benestant els van correspondre més refugiats.

Els evacuats van ser distribuïts en 114 localitzacions diferents entre cases del centre del poble i masies o cases de pagès, amb una mitjana de 3 refugiats a cada casa. Les famílies refugiades no acostumaven a viure juntes en una mateixa casa; hauria estat insostenible que una família perpetua de 5 membres hagués mantingut 5 persones més. De nou, els nens refugiats van patir una nova separació; a algun li va tocar quedar-se sol i conviure amb persones desconegudes que parlaven un idioma diferent. (fig. 13 i 14)

Algun refugiat recorda actualment la seva vida a les cases de pagès; per exemple, a la Granja Soldevilla (en aquell moment es denominava Granja Germinal). José Oliván Pérez, originari d'Herrera de los Navarros, tenia 10 anys quan va ser allotjat a Santa Perpètua amb els seus pares (Leonardo i Gregòria), germans (Alejandro i Leonardo), tiets i cosins. El seu pare treballava a la Granja i es conserven les dades de

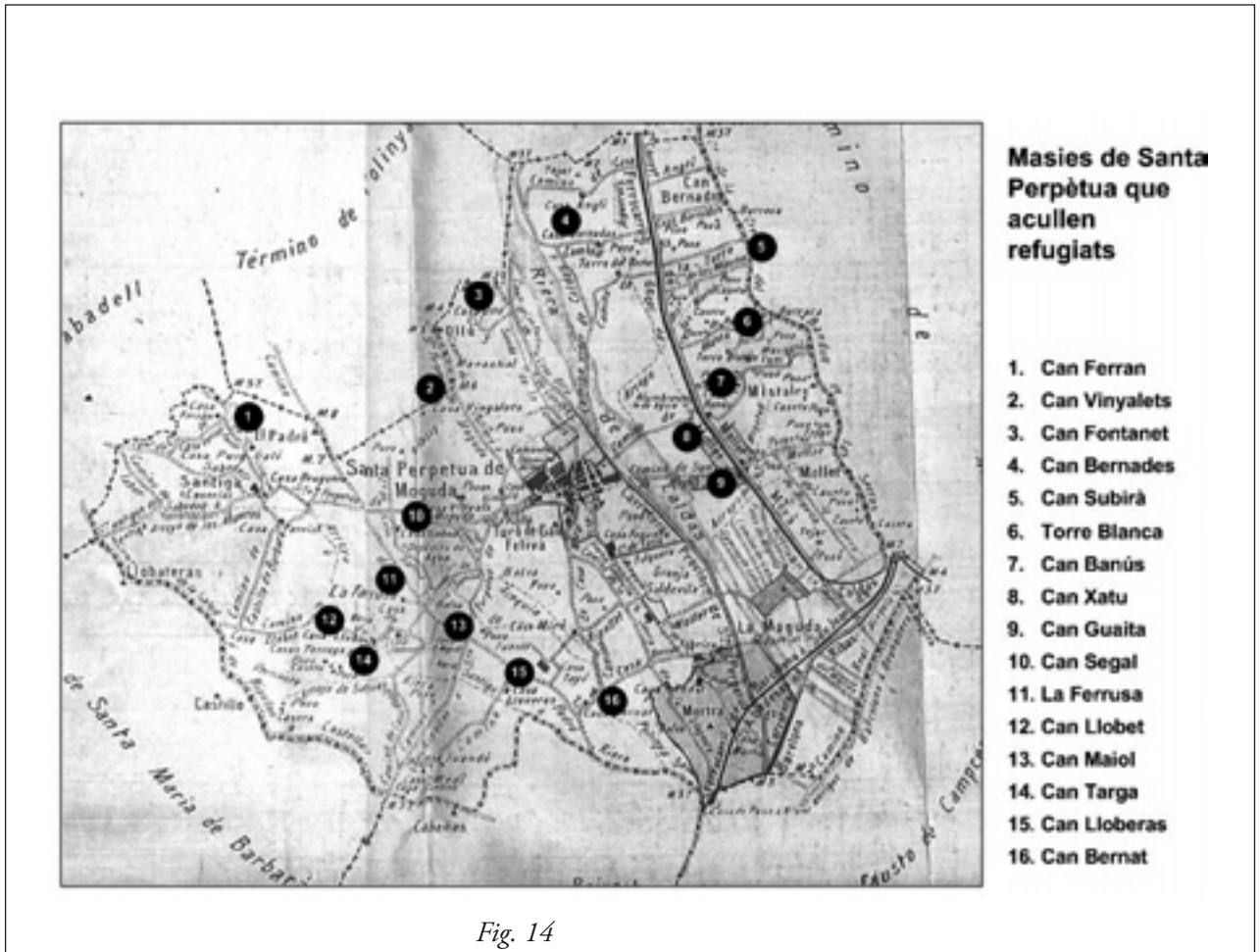

Fig. 14

la setmanada que rebia, però posteriorment es va unir a la milícia. José sols recorda de la Granja Soldevila que cada família tenia una habitació. Va tornar amb posterioritat a visitar-la.

Manuel Aznar recorda perfectament el seu allotjament a la Torre Blanca i el seu treball amb les vaques.

Julián Lucia, cosí de Manuel Fleta va viure com a refugiat a can Subirà amb els seus pares (Manuel i Encarnación) i les seves germanes (Ángeles i Fe). Tenia 12 anys. Van ser una de les famílies que van decidir no tornar a Herrera de los Navarros.

Una vegada acomodats a la casa adjudicada va ser el moment del retrobament de les famílies. Una de les formes per trobar els familiars o aconseguir notícies seves era a través de la premsa. Un dels exemples va ser l'anunci que reproduïm a continuació. (fig. 15)

Concha Gracia va estar refugiada amb els seus fills, Esteban, Gloria i Clemente, a can Llobet i escrivia al seu marit per tal que es retrobés amb la família. Els tres fills viuen actualment i vam entrevistar Esteban per realitzar aquesta investigació. Guillermo Bordonada Dueso (el pare) va arribar, posteriorment, a Santa Perpetua i va viure amb la seva família repartida entre can Llobet i can Targa.

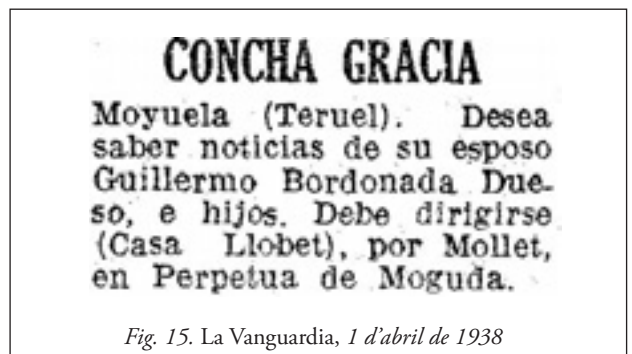

Fig. 15. La Vanguardia, 1 d'abril de 1938

A causa de l'arribada de tota una invasió de refugiats de l'Aragó, el 3 de març de 1938 es publica un Decret en què el Comissariat d'Assistència als Refugiats, amb la Direcció General de Proveïments del Ministeri d'Hisenda i Economia de la República regularà el subministrament teòric de queviures a cada Ajuntament per a atendre els refugiats, segons el racionament fixat per la Direcció General. Els dies 1 i 15 de cada mes el responsable d'Assistència Social de cada Ajuntament havia d'enviar una llista nominal certificada dels refugiats del municipi a la Delegació del Comissariat, qui ho havia de traspassar a la Direcció General de Proveïments de la República per tal que iniciés la distribució de les racions.

Els ajuntaments havien de retirar de les delegacions de la Direcció General de Proveïments de la República de la seva vegueria els queviures corresponents. El transport d'aliments era responsabilitat dels ajuntaments. Els consellers dels ajuntaments eren responsables de la distribució als refugiats.

El cost dels queviures subministrats als ajuntaments era satisfet pel Departament de Finances de la Generalitat d'acord amb les liquidacions quinzenals que formula al Comissariat. Aquest import serà descomptat pel Departament de Finances als ajuntaments de les quantitats que se'ls hagi de lliurar en concepte de subsidi.

La situació va ser de màxima urgència. Els ajuntaments i particulars allotjadors van haver de multiplicar els esforços, força debilitats, per tal de poder alimentar l'allau de persones que van omplir Catalunya a partir de 1938. De forma pràctica, cada casa era responsable de l'alimentació dels seus refugiats. A Santa Perpètua no es va crear cap menjador popular. Com és natural, uns refugiats van tenir més sort que altres: van menjar millor i van tenir una convivència més fàcil. Les tensions que es van produir són les pròpies de la convivència obligada.

L'Ajuntament de Santa Perpètua va fer distribucions de pa i llet. De febrer a juny es dona llet als malalts, nens acabats de néixer i avis, considerada com una sobrealimentació sanitària per a les persones més fràgils de salut. Pocs entrevistats ho recorden, però de gener a juny de 1938 es conserven factures de carn amb la menció de molts comerciants del poble com a subministradors. De gener a agost de 1938 es paguen queviures diversos.

De gener a abril de 1938 es tornen a conservar factures de receptes de farmàcia i medicaments pagades per l'Ajuntament. El consistori paga els viatges a Barcelona per a visitar el metge.

A Santa Perpètua, algun nen refugiat va ser afillat a la casa on va ser acollit, per ser un matrimoni sense fills.

Cada evacuat havia de respondre a les atencions rebudes amb treball. Algunes de les dones es van dedicar al servei (neteja i cuina) i els homes treballaven al camp i amb els animals de la casa per facilitar l'alimentació de tot el conjunt de la casa.

A través de fonts orals de Santa Perpètua de familiars de les famílies acollidores i de les famílies refugiades podem afirmar que ningú va cobrar el subsidi durant l'any 1938.

A les actes de l'Ajuntament consta que un mestre refugiat al poble, André Blanco, va treballar com a funcionari per al regidor d'Agricultura controlant les patates, amb la possibilitat afegida de fer de secretari del conseller de Proveïments. No hem pogut trobar informació sobre aquesta persona.

En aquesta onada migratòria, el nombre de dones és superior al d'homes però amb unes quantitats més igualades que a l'etapa anterior, desmentint una mica més que anteriorment el concepte general que s'ha tingut del concepte de refugiat a partir de la definició oficial: dones, nens i avis que eren transportats de les zones en guerra a les zones en pau per tal d'evitar víctimes civils en les zones en combat. Es concebia que els homes en edat activa havien d'estar al front lluitant per la defensa del territori republicà. En aquests moments la guerra s'estava perdent i les famílies que van haver de fugir van marxar en col·lectivitat. Malgrat tot, el nombre d'homes en edat matrimonial és menys de la meitat que les dones de la mateixa edat. A Santa Perpètua van venir més famílies completes que a la mitjana de Catalunya. En canvi, el nombre d'homes adults és més gran que el de les dones.

El nombre i el percentatge de nens nascuts a Santa Perpètua en aquesta època és força alt, quasi el doble que a l'etapa anterior. Dels refugiats que arriben a Sta. Perpètua a partir de març del 38 es comptabilitzen 19 naixements. Ha augmentat el nombre de nens que han arribat a Santa Perpètua, i torna a igualar-se a la quantitat de nens en època escolar que hi havia anteriorment.

Continua reduint-se el nombre de jubilats evacuats.

Sols conservem la fotografia d'un refugiat que va residir a Santa Perpètua, a can Sila. (fig. 16)

A finals de març de 1938, els quinze milions de pessetes que anteriorment es gastaven a Catalunya per l'assistència de refugiats augmenten fins als vint milions. La comunitat catalana n'ha rebut una de les onades més fortes i el nombre de refugiats s'ha incrementat tant que ha causat un gran creixement dels subsidis. Companys, en una reunió efectuada amb Negrín, el president de la República, assegura que totes aquestes quantitats han de ser pagades per l'Estat.

Les factures per alimentació de refugiats que es consignen al Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Santa Perpètua s'agrupen en el següent conjunt: el 30 de novembre de l'any 1938 es validen 24.069, 80 pessetes, el 21 de desembre del mateix any 175 pessetes, el 23 del mateix mes 200 pessetes, el 31 de desembre 8.444 pessetes. El 25 de gener de 1939 s'admeten les factures que sumen 2.447,85 pessetes.

Finalment, el 24 desembre de 1938 es presenta un pla de pressupost per al proper any⁹, el qual inclou les despeses previstes per a 1939 que es situen en 75.902.940'50 pessetes. Per als infants, els vells i els malalts es pensava poder recaptar 16.860.000 pessetes.

Els refugiats a la Granja–Escola Apel·les Mestres (Mogoda)

A la mateixa època, a Mogoda, l'organització i la vida dels refugiats de la Granja - Escola Apel·les Mestres manté les característiques anteriors. A partir de juny de 1938 estan arxivats els rebuts del Comissariat Central que envia les racions setmanals dels refugiats de Mogoda. Inicialment envia bacallà i carn, després sols arròs i llegums. Entre abril i desembre de 1938 estan comptabilitzada una mitjana de 280 refugiats a tot Santa Perpètua. La distribució de les racions es realitza setmanalment. (fig. 17)

El 25 de juliol de 1938 l'Ajuntament de Santa Per-

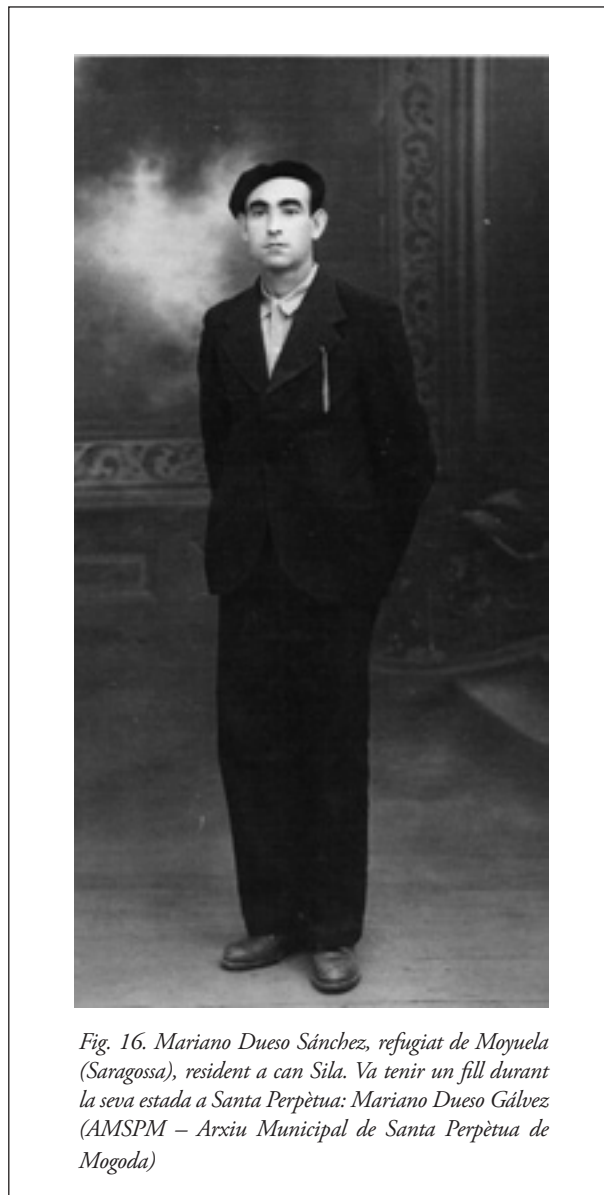

Fig. 16. Mariano Dueso Sánchez, refugiat de Moyuela (Saragossa), resident a can Sila. Va tenir un fill durant la seva estada a Santa Perpètua: Mariano Dueso Gálvez (AMSPM – Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda)

pètua torna a ser el titular de la responsabilitat de Mogoda. El DOGC de 3 d'agost de 1938 confirma que el Departament de Governació i Assistència Social s'apropia d'un conjunt de finques per a allotjar refugiats. Entre elles hi ha la finca "Marquès de Güell" a Santa Perpètua. Aquest és el primer pas per tal que aquesta institució estigui sota la supervisió directa de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya.

⁹ *Projecte de pressupost del Departament de Governació i Assistència Social, Direcció General d'Assistència Social, per a l'exercici de l'any 1939, 24 de desembre de 1938.*

Nº 32380

Setmana 24 Nº 32380

GENERALITAT DE CATALUNYA
SERVEIS D'ASSISTÈNCIA SOCIAL

Comissariat d'Assistència als Refugiats
Passatge Pl. i Margall, 18 - Telèfon 30445
BARCELONA

Vegueria: 1.
Comarca: L. Occidental
Ajuntament: Perpètua Mogoda

El Delegat del Comissariat d'Assistència als Refugiats d'aquesta Vegueria
CERTIFICA que l'Ajuntament de Perpètua Mogoda
té sola la seva emparança dos cents vuitanta vuit refugiats,
que segons el racionament fixat els correspon: 281

Dià dia 12 al 18
d' Juny del 1938

Nombre de refugiats: 281

Racionament:

Bacalla 37 Kilos
Succe 16 "
~~Q. de l'...~~
Carxofes 55 kilos

que representa un valor de _____

Segell:

Llibre: El Cap de Magistral

DELEGACIÓ 1.ª REGIÓ
BARCELONA

El Delegat d'Assistència Social, El Delegat-Representant dels Refugiats,

(Comissariat) (Ajuntament)

Fig. 17. 18 de juny de 1938. Rebut setmanal dels aliments aportats pel Comissariat a Mogoda. És important destacar el nombre de racions que s'han servit, perquè sols tenim llistats de la Granja – Escola Apel·les Mestres fins maig de 1938: 281 racions d'aliments (AMSPM – Arxiu Municipal de Santa Perpètua de Mogoda).

Recuperem, a continuació, un conjunt de notícies publicades a la premsa sobre Mogoda:

El señor Altaba indicó que, por lo que hacía referencia a los niños, el problema era grave, puesto que el número de niños refugiados en Cataluña era considerable.

En breve se procederá a la inauguración de nuevas granjas-escuelas para niños, las cuales, con el refugio «Catalunya» y el de la Granja «Apel.les Mestres», donde se encuentran acogidos en condiciones inmejorables unos cuatrocientos niños y niñas de distintas edades, solucionarán en gran parte esta obra de asistencia social.

Fig. 18. "La Comisión consultiva de Ayuda a los Refugiados. La Vanguardia, 10 de juliol de 1938

Homenaje de unos niños refugiados

Por parte de los niños que componen la colonia infantil de la Granja-escuela «Apeles Mestres», instaurada por el Comisariado de Asistencia a los Refugiados, tuvo efecto un sencillo acto de homenaje a la memoria del poeta y dibujante de los niños y de las flores.

Niños de Madrid, de Asturias, de Euzkadi de Aragón y de Andalucía recitaron frente a un busto del insigne maestro, varios fragmentos de las bellas poesías del poeta, y se inauguró una pequeña exposición de sus dibujos.

Fig. 19. Homenatge dels alumnes de la Granja - Escola Apel.les Mestres en el segon aniversari de la mort de l'artista que dona nom a la institució. La Vanguardia, 22 de juliol de 1938

Residencias escolares

Se ha publicado una orden por la cual se faculta al Instituto de Acción Social Universitaria y Escolar para que se haga cargo de la organización, dirección y administración de las Residencias escolares Apeles Mestres, Torre Blanca, Murcia e Ignacio Iglesias, con objeto de atender a los niños adolescentes refugiados, huérfanos e hijos de combatientes.

Fig. 20. Anunci de la propera adjudicació oficial de la instal·lació de Mogoda; La Vanguardia, 8 de setembre de 1938

He resultat:

Primer. — L'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya resta facultat per a fer-se càrrec de l'organització, direcció i administració de les Residències escolars «ApeHes Mestres», a Perpètua de Moguda; «Torre Blanca», a Hostalric; «Mireia», a Palautordera, i «Ignasi Iglésies», a Mollet del Vallès, constituïdes a iniciativa del Comissariat d'Assistència als Refugiats, d'aquest Departament.

Al DOGC de 17 de setembre de 1938 s'informa que l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya es fa càrrec de l'organització, direcció i administració de diverses residències; en concret, l'Apel·les Mestres a Sta. Perpètua i l'Ignasi Iglésies a Mollet, constituïdes a iniciativa del Comissariat.

Una de les alumnes que va arribar va ser Magdalena Heredia Martín (coneguda per Adela), òrfena de guerra, de quatre anys d'edat, originària de Vélez (Màla-

ga). Sobre ella no es conserven dades a l'Arxiu de Santa Perpètua de Mogoda. Tenia 8 germans però es van quedar en una institució benèfica de Màlaga. Després de passar per diversos centres del Llevant peninsular va arribar a Mogoda amb un grup de 21 nens i ella era l'única nena. Com que "Apel·les Mestres" era una institució de nois joves, abans de finalitzar la guerra va ser recollida per la família que vivia a la casa n. 25 del mateix barri de Mogoda, on va viure fins als 19 anys.

FIGUERAS: DOS HERMANOS SE ENCUENTRAN DESPUES DE 36 AÑOS

Gracias a una conversación casual con un conocido, un hombre ha podido encontrar en Olot a su hermana desaparecida hace 36 años, durante la guerra española. Antonia Heredia Martín, junto con tres hermanos menores, fue trasladada desde su residencia habitual en Vélez-Málaga, donde habían muerto sus padres, a causa de la guerra, hasta Cataluña, para ser enviados al extranjero. Cuando los hermanos se encontraban en Santa Perpetua de Moguda,

se produjo un bombardeo y al concluir la alarma, uno de los pequeños, Adela, de 4 años, había desaparecido, sin que pudiera ser encontrada. El señor Heredia Martín fue llevado con sus otros dos hermanos pequeños a Francia, donde permaneció hasta el final de la guerra. Al cabo de los años se instaló en Tarrasa. En cierta ocasión y tras explicar su historia, una señora conocida le contó que sabía de una joven que había perdido a sus hermanos en circunstancias parecidas, iniciando entonces las gestiones para conocer su paradero. Resultó ser efectivamente su hermana Adela que está casada y vive en Olot. (De nuestro corresponsal, F. FRIGOLA.)

Fig. 22. La Vanguardia, 14 de juny de 1972

Pèrdua de la guerra i dispersió dels refugiats

La vida dels refugiats no va ser fàcil, van haver d'abandonar les seves terres i possessions, van conviure amb unes famílies que parlaven una llengua diferent a la seva i tenien uns costums diferents. Gràcies als catalans van sobreviure, però no podien sentir-se feliços. La majoria d'ells tenien la família dividida amb el pare, marit i germans al front. Quan la guerra va acabar van haver de continuar fugint amb urgència cap a França o de tornada al seu poble, segurament sense acomiadar-se com caldria de les persones que els havien acollit sense esperar res a canvi, tensos pel futur incert que els esperava.

Pocs dels refugiats, malgrat haver sortit del seu poble de forma obligada, pensaven tornar al seu poble per por a les represàlies. Alguns ho van haver de fer com a única sortida. Allà tenien la seva casa, les seves terres, i el poble significava l'únic punt de reunió possible de la família dispersa.

Tots els refugiats que van tornar als seus pobles de l'Aragó van patir presó preventiva d'hores o algun dia si eren dones o nens. Els homes van restar empresonats durant setmanes o mesos.

En tornar es van veure desposseïts de les seves propietats i van comprovar que les seves cases estaven ocupades per estranys. Molts van haver de reiniciar la seva vida.

Alguns van tornar a l'Aragó, però a Saragossa, a una ciutat gran on ningú conegués el seu passat. Aquest és el cas d'Esteban Bardonada Gracia, d'Herrera de los Navarros, qui havia viscut amb la seva mare Concha a Can Llobet com a refugiat que era un nen de 10 anys. Els seus tiets i cosins també estaven refugiats a Santa Perpètua. Va retornar directament a Saragossa.

La majoria dels refugiats a Santa Perpètua van marxar a França, on molts es van quedar a viure i altres hi van residir durant algun temps i després van retornar al seu poble uns anys més tard.

Molts pocs dels refugiats van decidir quedar-se a viure per sempre a Santa Perpètua. Aquest va ser un fet força excepcional en el conjunt de Catalunya. Les diverses branques de les famílies Soriano, Lucia i Moliner es van quedar al poble per diversos motius. Aquí van aprendre català i es van integrar perfectament a la vida perpetuenca.

Algunes famílies es van separar voluntàriament en el moment de finalització del conflicte bèl·lic. Per exemple, la família Ocaña Blánquez, de què hem parlat anteriorment, es va dispersar: la mare i unes filles van tornar a Tremp, però una de les filles que havia trobat feina a Barcelona es va quedar a viure a la Ciutat Comtal.

Per a la majoria, refugiats i acollidors de Santa Perpètua, el tema de la guerra i l'allotjament que es va realitzar a les famílies evacuades va ser un tema trist i sobre ell s'ha parlat poc amb els descendents; s'ha convertit en un tema silencià.

Voldríem que aquest treball servís com a homenatge a uns i altres, víctimes innocents del conflicte bèl·lic.